Ένταξη και πολυπολιτισμικότητα: Μια αμοιβαία σχέση

Βασίλης Παυλόπουλος

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Γιατροί του Κόσμου
Αθήνα 29-30 Μαρτίου 2017

Πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας και ψυχοκοινωνική υποστήριξη σε μετακινούμενους πληθυσμούς

Περίγραμμα

- Πολυπολιτισμικότητα
  - Τι (δεν) είναι
  - Πόσο πολυπολιτισμική χώρα είναι η Ελλάδα;
  - Προσδοκίες και στρατηγικές προσαρμογής των μεταναστών
- Ένταξη
  - Τι (δεν) είναι
  - Δύο τομείς της ένταξης εφήβων μεταναστών: σχολείο και εθνική ταυτότητα
  - Η άλλη όψη: προσλαμβανόμενη διάκριση
- Διαπολιτισμικές σχέσεις και μεταναστευτική πολιτική
  - Τρεις (προ-)υποθέσεις: αίσθημα ασφάλειας, εναρμόνιση, επαφή
  - Εμπειρικά δεδομένα από γηγενείς και μετανάστες
- Διαπιστώσεις

Πολυπολιτισμικότητα

- *Η πολυπολιτισμικότητα έχει αποτύχει παταγωδώς* (Angela Merkel, 2010).
  Η κρατική πολυπολιτισμική πολιτική έχει αποτύχει (David Cameron, 2011).
- Πέραν της απλής συνύπαρξης, η πολυπολιτισμική ιδεολογία αναφέρεται στη θετική αποδοχή των εθνοπολιτισμικών ομάδων. Οι πολυπολιτισμικές πολιτικές συνδέονται με μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή, λιγότερη προκατάληψη και περισσότερη συμμετοχή των μειοψηφικών ομάδων (Plaut, Thomas, & Goren, 2009).
- Οι πολιτισμικά ουδέτερες (colour-blinded) πολιτικές αγνοούν σκόπιμα τις διαφορές μεταξύ των ομάδων. Παρά την επίφαση ισοτιμίας που επαγγέλλονται, στην πράξη νομιμοποιούν τις υπάρχουσες ανισότητες και ενισχύουν τις προκαταλήψεις (Apfelbaum, Norton, & Sommers, 2012).
- Πόσο πολυπολιτισμική είναι η ελληνική κοινωνία;

Migrant Integration Policy Index (MIPEX, 2010)

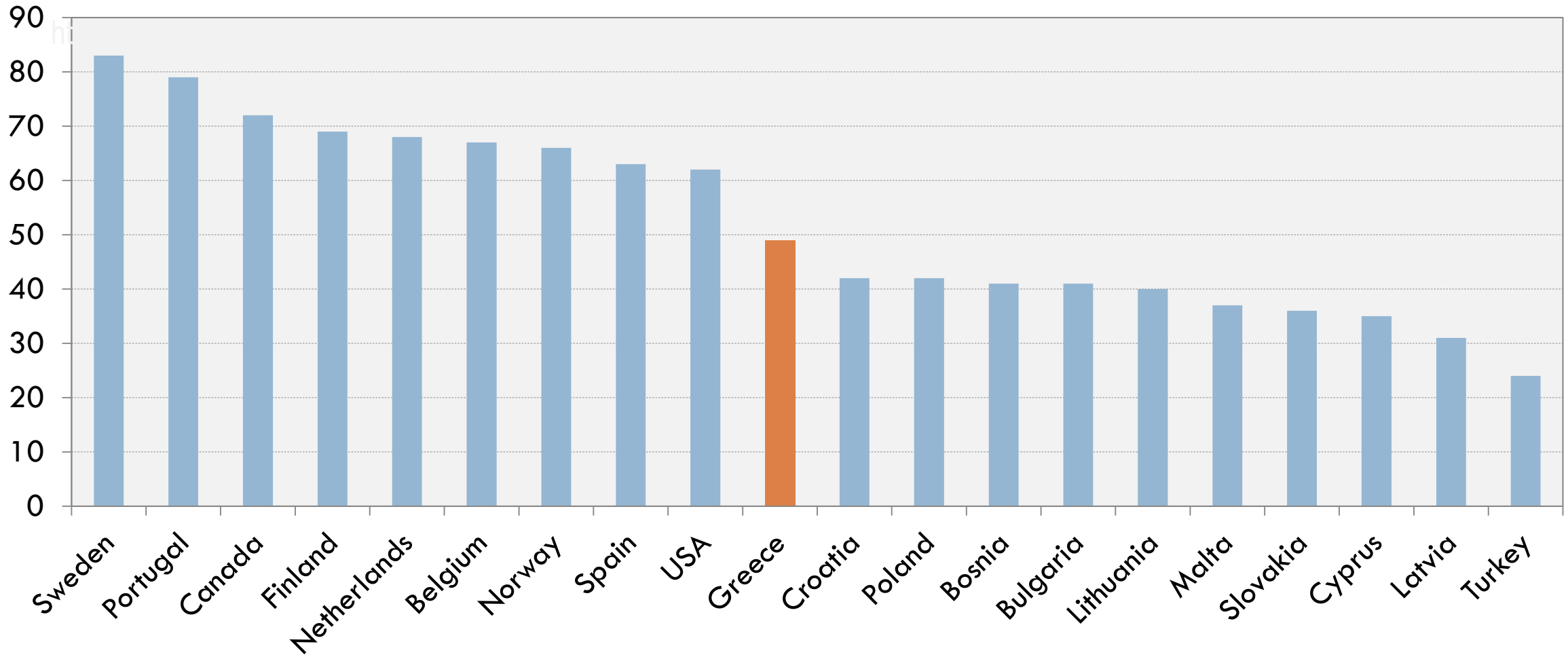

Multiculturalism Policy Index (Banting & Kymlicka, 2006-2012)

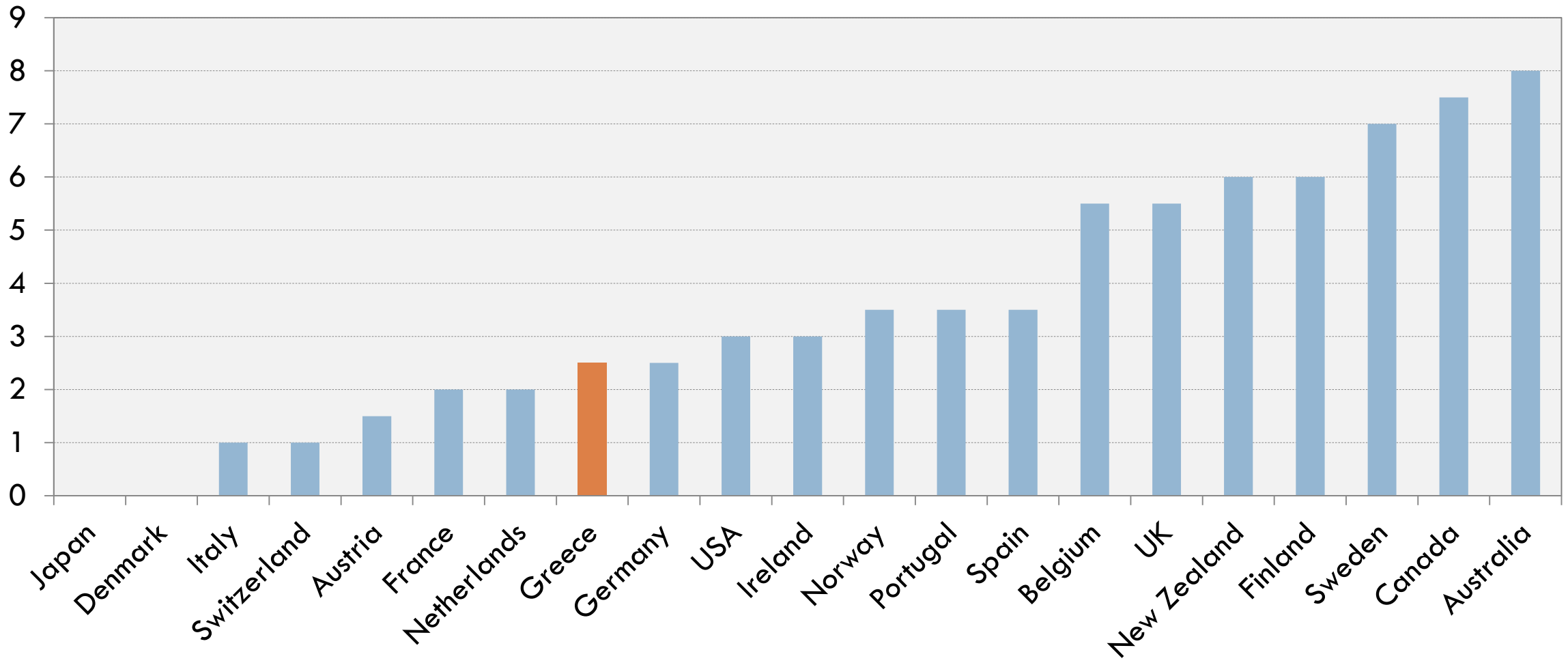

Από το κοινωνικό στο ψυχολογικό επίπεδο ανάλυσης: Στρατηγικές προσαρμογής των μεταναστών (Berry, 1997, 2006)

Διατήρηση εθνοπολιτισμικής ταυτότητας

Σύναψη σχέσεων με μέλη της ευρύτερης κοινωνίας

	−	+
+	**αφομοίωση/ συγχώνευση**	**εναρμόνιση/ πολυπολιτισμικότητα**
−	**περιθωριοποίηση/ αποκλεισμός**	**διαχωρισμός/ διακρίσεις**

Στρατηγικές προσαρμογής των μεταναστών (*N* = 1843. Pavlopoulos, Dalla, Georganti, & Besevegis, 2011)

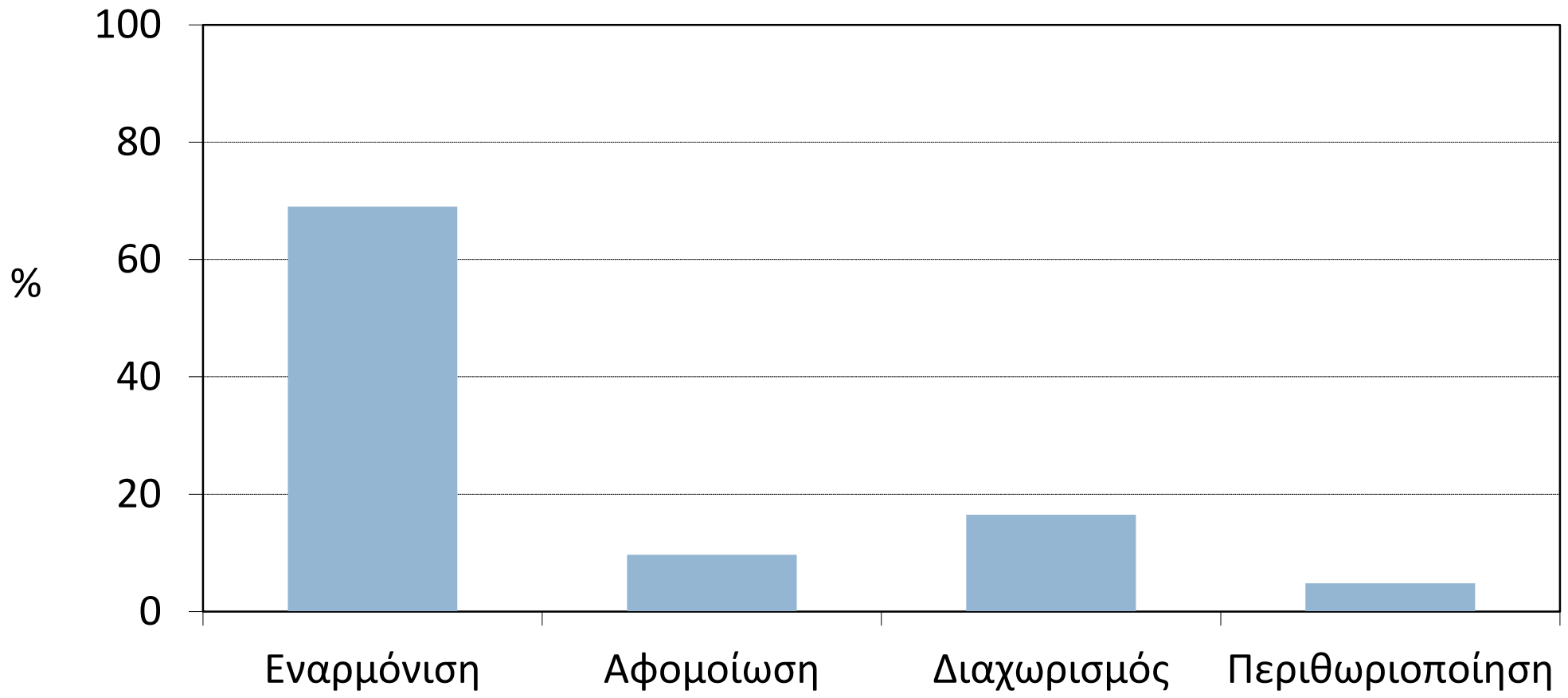

Προσδοκίες και στρατηγικές προσαρμογής των μεταναστών (*N* = 600. Pavlopoulos & Motti-Stefanidi, 2017)

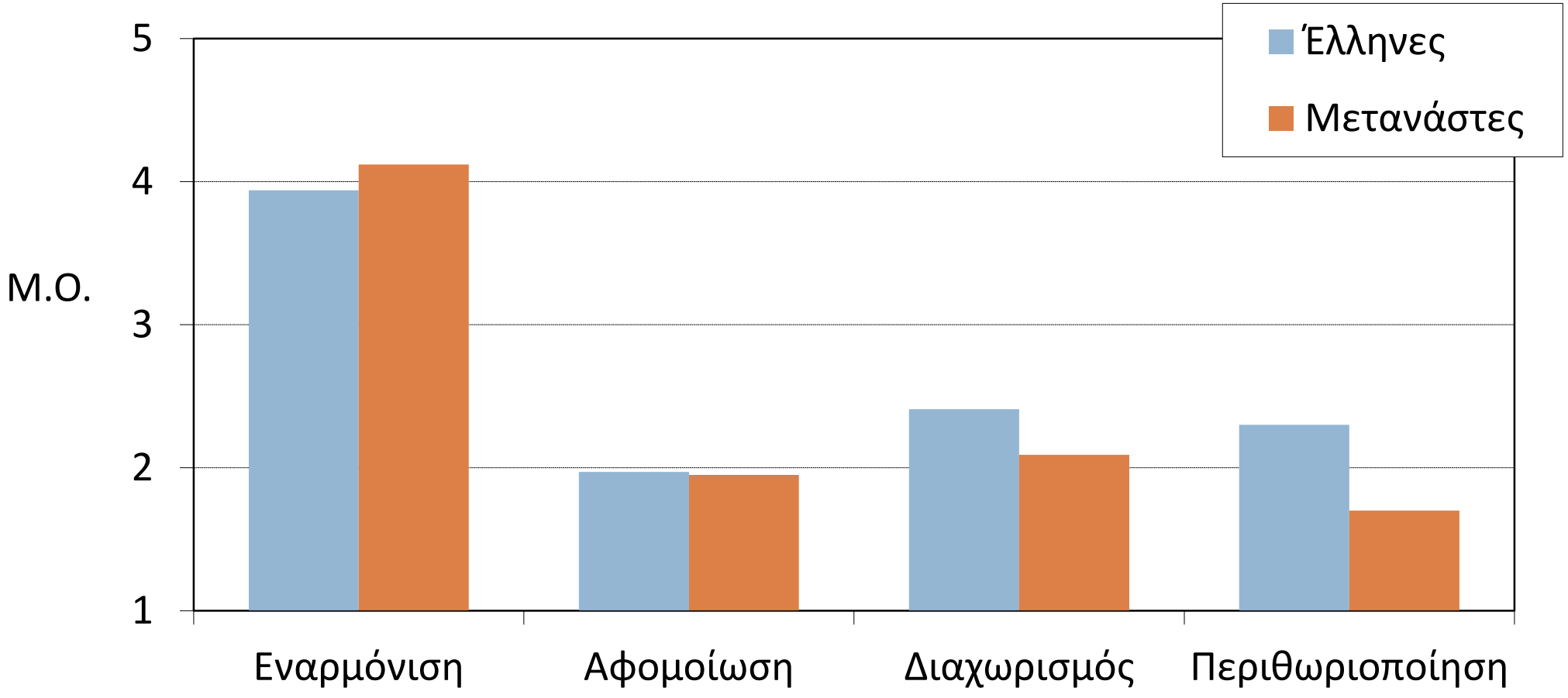

Πολυπολιτισμικότητα: Σύνοψη

- Η πολυπολιτισμικότητα συνεπάγεται τη διομαδική επαφή μεταναστών-γηγενών στη χώρα υποδοχής και, συγχρόνως, τη διατήρηση των στοιχείων της εθνοπολιτισμικής καταγωγής των ομάδων.
- Η επιλογή στρατηγικής προσαρμογής δεν είναι ελεύθερη διαδικασία που εξαρτάται αποκλειστικά από την ατομική επιλογή των μεταναστών, αλλά διαμορφώνεται μέσα από τη δυναμική των διομαδικών σχέσεων και τις αντίστοιχες στάσεις της κοινωνίας υποδοχής (Παυλόπουλος & Μπεζεβέγκης, 2008).
- Στην Ελλάδα, πλήθος εμπειρικών δεδομένων με διαφορετικές μεθοδολογίες, ηλικιακές ομάδες και εθνικότητες καταδεικνύουν σαφή προτίμηση προς την εναρμόνιση των πολιτισμικών στοιχείων των μεταναστών με αυτά της χώρας υποδοχής. Η στρατηγική αυτή έχει συνδεθεί με το πιο θετικό προφίλ όσον αφορά την ψυχολογική προσαρμογή των μεταναστών (Παυλόπουλος, Ντάλλα, & Μόττη-Στεφανίδη, 2015).

Περίγραμμα

- Πολυπολιτισμικότητα
  - Τι (δεν) είναι
  - Πόσο πολυπολιτισμική χώρα είναι η Ελλάδα;
  - Προσδοκίες και στρατηγικές προσαρμογής των μεταναστών
- Ένταξη
  - Τι (δεν) είναι
  - Δύο τομείς της ένταξης εφήβων μεταναστών: σχολείο και εθνική ταυτότητα
  - Η άλλη όψη: προσλαμβανόμενη διάκριση
- Διαπολιτισμικές σχέσεις και μεταναστευτική πολιτική
  - Τρεις (προ-)υποθέσεις: αίσθημα ασφάλειας, εναρμόνιση, επαφή
  - Εμπειρικά δεδομένα από γηγενείς και μετανάστες
- Διαπιστώσεις

Ένταξη

- Η προσαρμογή είναι ψυχολογική έννοια ατομικού επιπέδου, δεν προεξοφλεί κατ' ανάγκη συγκεκριμένη έκβαση και αξιολογείται με όρους λειτουργικότητας.
- Η ένταξη αναφέρεται στη δυναμική πορεία προς μια –ιδανική;– κατάσταση απουσίας οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών διακρίσεων μεταξύ συγκρίσιμων δημογραφικά μεταναστευτικών-ημεδαπών πληθυσμιακών ομάδων (Κόντης, 2009). Εγγράφεται στο κοινωνικό επίπεδο ανάλυσης και η αξιολόγησή της ενδέχεται να διαφοροποιείται ανάλογα με τον υπό εξέταση τομέα.
- Σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία, η ένταξη δεν είναι ζητούμενο αποκλειστικά για τους μετανάστες, αλλά για οποιαδήποτε ομάδα με μειονοτικό (όχι απαραίτητα μειοψηφικό) status που αντιμετωπίζει τον κίνδυνο του στιγματισμού πάνω στη βάση μιας αρνητικής νοηματοδότησης της ταυτότητάς της (π.χ. με κριτήριο μια αναπηρία, ασθένεια ή σεξουαλική προτίμηση).

Ένταξη μεταναστών εφήβων στο σχολικό πλαίσιο (*N* = 651. Παυλόπουλος & Μόττη-Στεφανίδη, 2008)

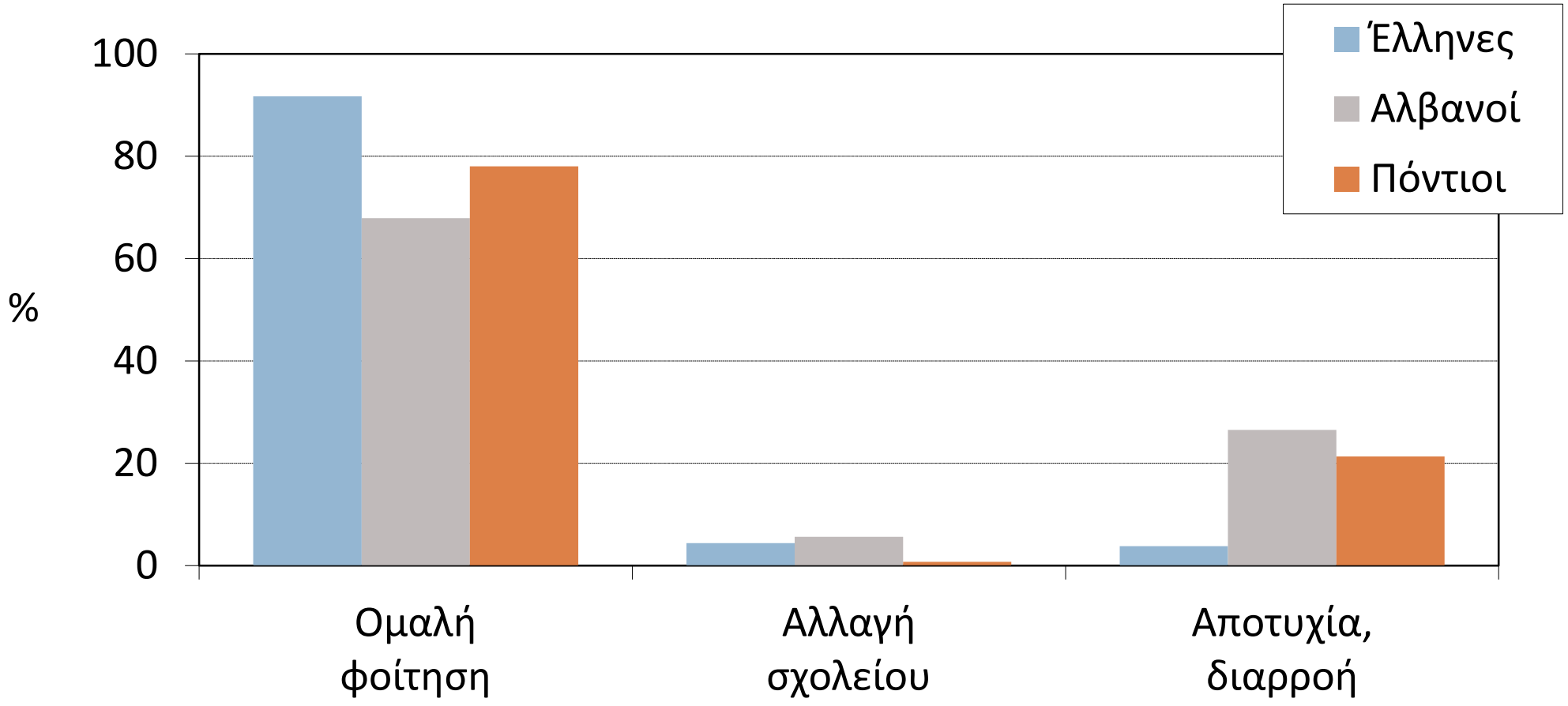

Αλληλεπίδραση της αντιξοότητας και της μεταναστευτικής ιδιότητας στη σχολική επίδοση (Motti-Stefanidi et al., 2012)

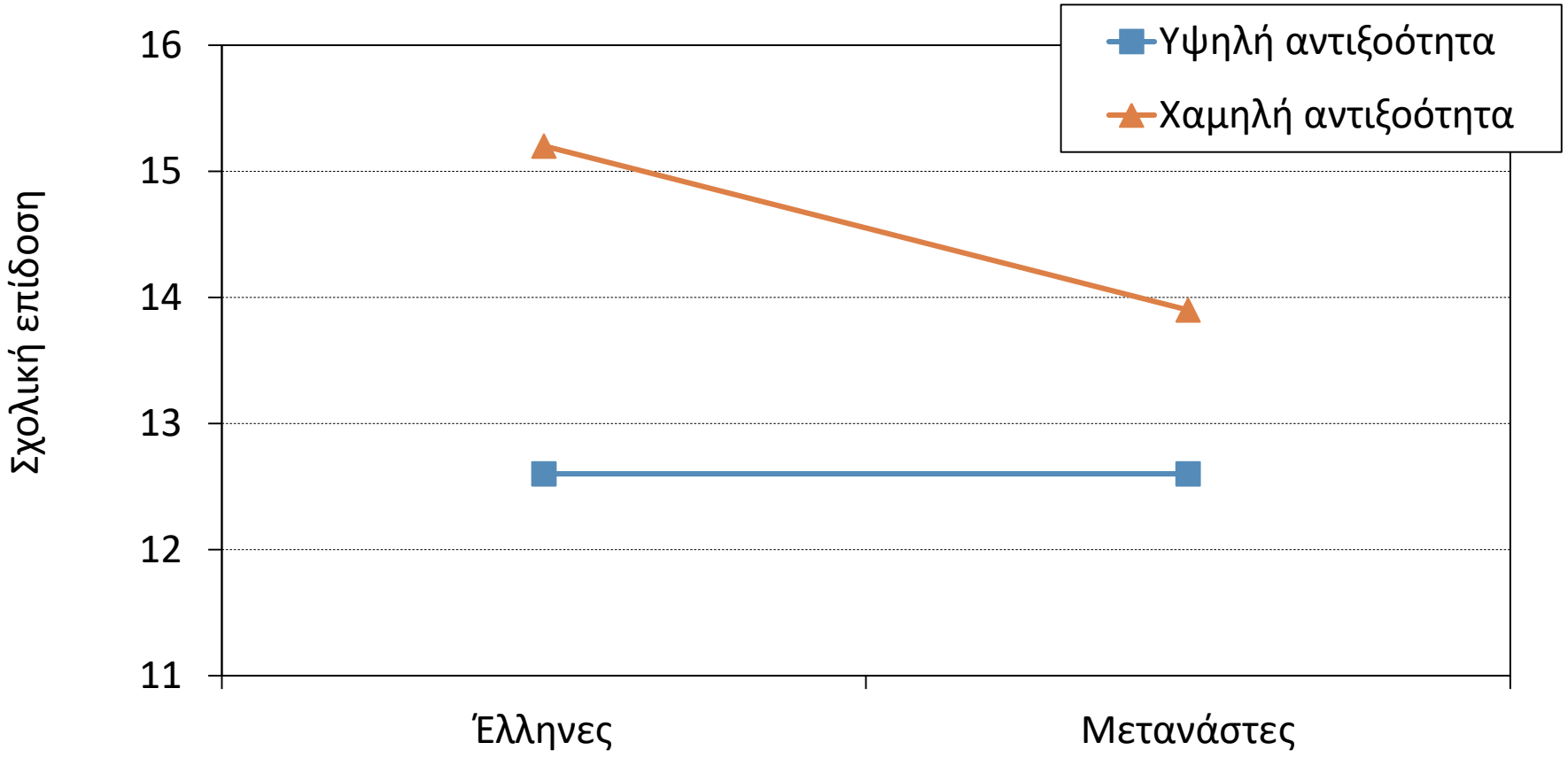

Εθνικός αυτοπροσδιορισμός μεταναστών εφήβων (*N* = 232. Παυλόπουλος, Μπεζεβέγκης, & Γεωργαντή, 2012)

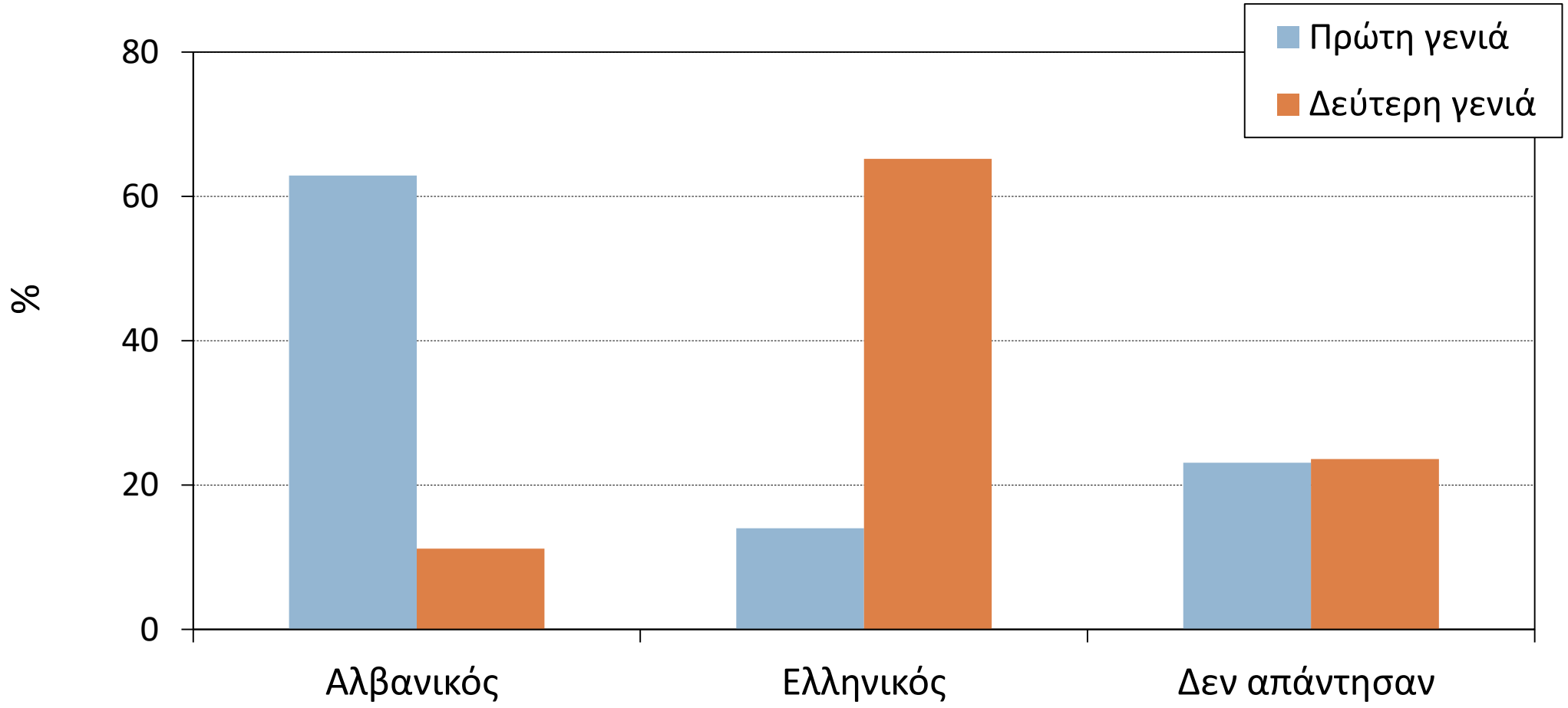

Ελληνικός προσανατολισμός των σχέσεων και ελληνική ταυτότητα μεταναστών εφήβων: μοντέλο αμοιβαιότητας (*N* = 799. Pavlopoulos & Motti-Stefanidi, 2016)

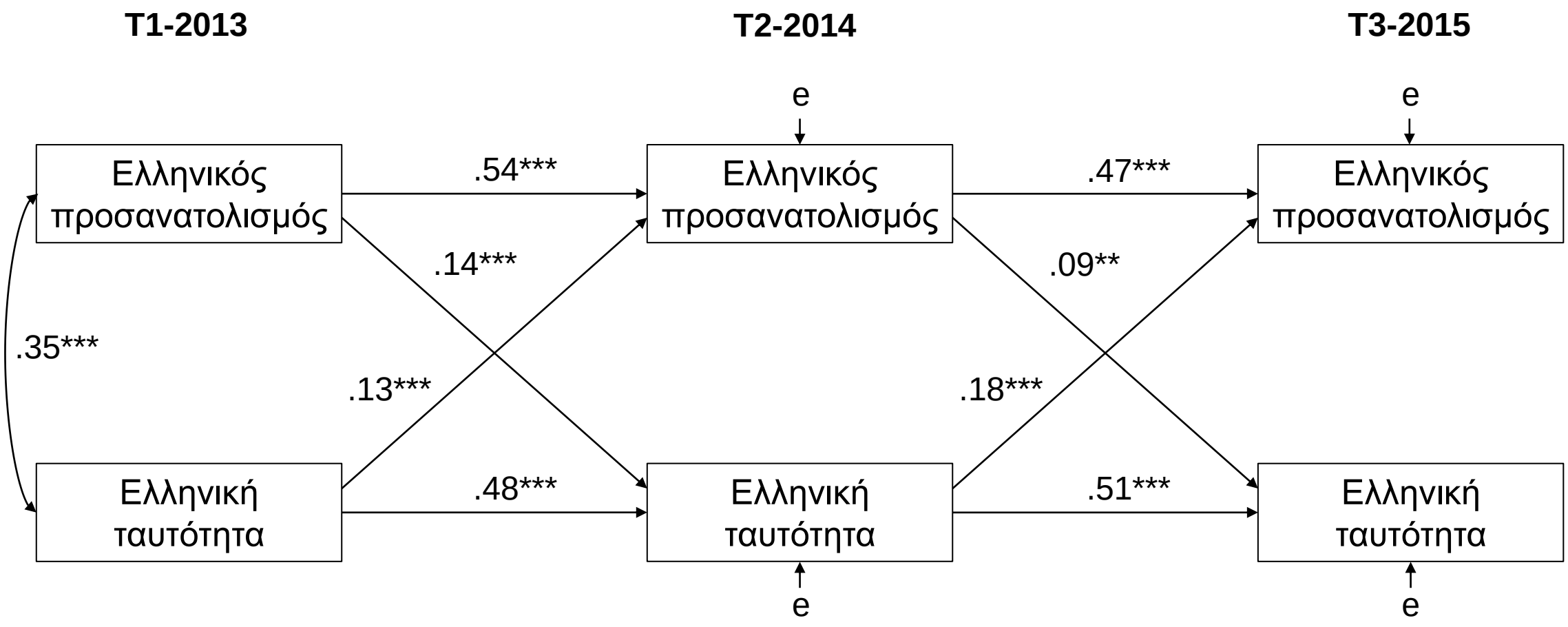

* *p*<.05; ** *p*<.01; *** *p*<.001

Οικονομική υποβάθμιση, πρόσληψη της διάκρισης και ελληνικός προσανατολισμός μεταναστών εφήβων: μοντέλο αμοιβαιότητας (*N* = 764. Pavlopoulos & Motti-Stefanidi, 2015)

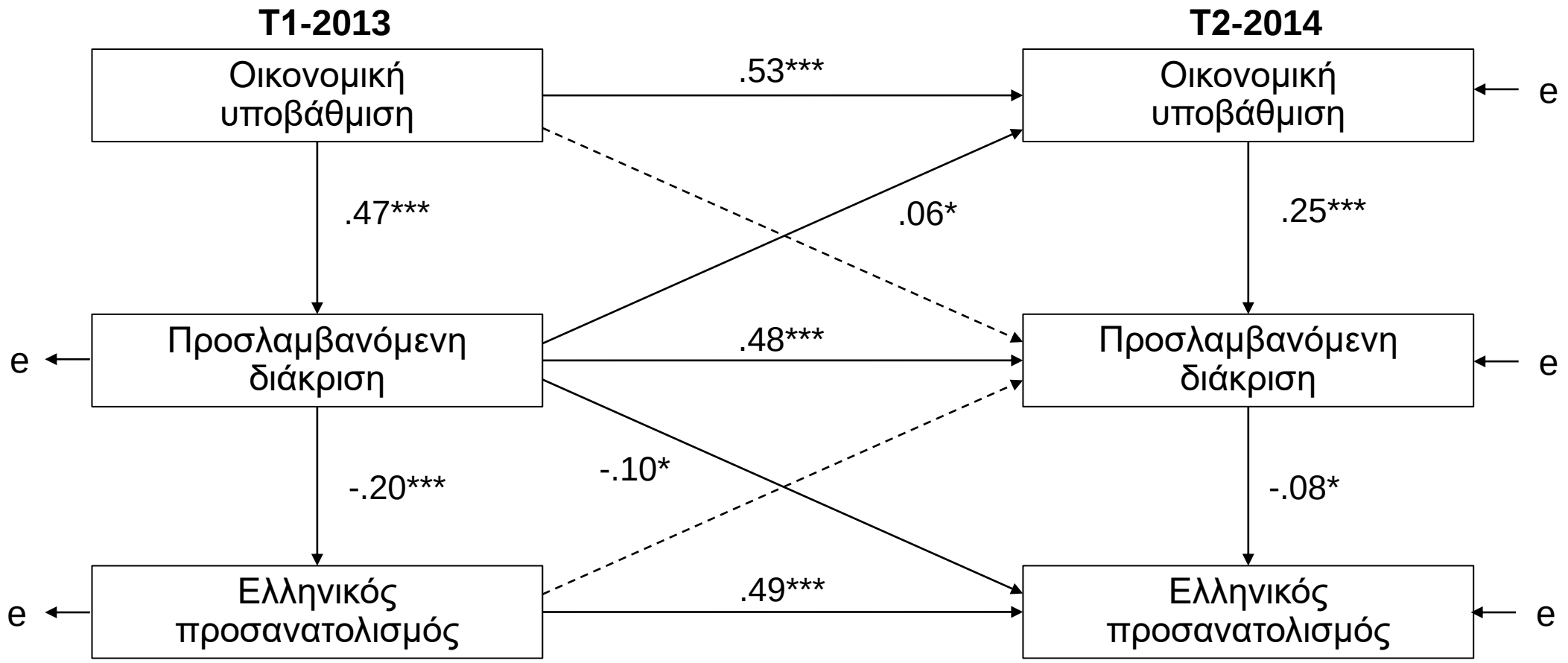

$\chi^2(4)=4.33$, $p=.363$, $\chi^2/df=1.08$, CFI=.99, RMSEA=.010

* $p<.05$. *** $p<.001$

Ένταξη: σύνοψη

- Η ποιότητα της ένταξης των μεταναστών εφήβων διαφέρει ανάλογα με τον υπό εξέταση τομέα: είναι πιο θετική όσον αφορά την αίσθηση του ανήκειν στην ελληνική εθνική ταυτότητα και λιγότερο θετική όσον αφορά τη σχολική επάρκεια.
- Όπως η πολυπολιτισμικότητα, έτσι και η ένταξη ξεδιπλώνεται ως αμοιβαία διαδικασία. Η οικοδόμηση αίσθησης του ανήκειν, η διαπολιτισμική επαφή και οι διομαδικές σχέσεις είναι αλληλεξαρτώμενες διεργασίες (Phinney et al., 2001). Υπό αυτό το πρίσμα, η υπηκοότητα δεν θα πρέπει να θεωρείται ως βραβείο που απονέμεται, αλλά μάλλον ως εργαλείο για την κοινωνική συμπερίληψη και συνοχή.
- Η πρόσληψη της διάκρισης, από το άλλο μέρος, συνιστά ‘διπλά αρνητικό’ προγνωστικό παράγοντα των εφήβων μεταναστών, όσον αφορά τον προσανατολισμό τους προς την κοινωνία υποδοχής, καθώς και περαιτέρω οικονομική υποβάθμιση (GMG & UNESCO, 2009).

Περίγραμμα

- Πολυπολιτισμικότητα
  - Τι (δεν) είναι
  - Πόσο πολυπολιτισμική χώρα είναι η Ελλάδα;
  - Προσδοκίες και στρατηγικές προσαρμογής των μεταναστών
- Ένταξη
  - Τι (δεν) είναι
  - Δύο τομείς της ένταξης εφήβων μεταναστών: σχολείο και εθνική ταυτότητα
  - Η άλλη όψη: προσλαμβανόμενη διάκριση
- Διαπολιτισμικές σχέσεις και μεταναστευτική πολιτική
  - Τρεις (προ-)υποθέσεις: αίσθημα ασφάλειας, εναρμόνιση, επαφή
  - Εμπειρικά δεδομένα από γηγενείς και μετανάστες
- Διαπιστώσεις

Τρεις υποθέσεις για μια πολυπολιτισμική μεταναστευτική πολιτική (Berry, 2017)

- **Υπόθεση της πολυπολιτισμικότητας.** Εάν τα άτομα αισθάνονται ασφάλεια σχετικά με τη θέση τους στην κοινωνία (την πολιτισμική τους ταυτότητα και την οικονομική τους κατάσταση), θα αποδέχονται περισσότερο εκείνους που είναι διαφορετικοί. Αντίθετα, το αίσθημα απειλής θα οδηγεί στην απόρριψη της διαφορετικότητας.

- **Υπόθεση της επαφής.** Η επαφή με πολιτισμικά διαφορετικά άτομα ή ομάδες προάγει την αμοιβαία αποδοχή, εφόσον (α) γίνεται σε καθεστώς ισοτιμίας, (β) προάγει κοινούς στόχους και τη συνεργασία, (γ) υποστηρίζεται από θεσμικούς φορείς, και (δ) παρέχει τη δυνατότητα προσωπικής γνωριμίας.

- **Υπόθεση της ενσωμάτωσης.** Όταν τα άτομα αναπτύσσουν δεσμούς και σχέσεις τόσο με την εθνοπολιτισμική καταγωγή τους, όσο και με την κοινωνία υποδοχής, θα επιτύχουν θετικότερη ψυχολογική προσαρμογή και κοινωνική ένταξη από ό,τι αν προσκολληθούν σε μία από τις δύο ομάδες (ή σε καμία).

Έλεγχος των τριών υποθέσεων μιας πολυπολιτισμικής πολιτικής σε Έλληνες (*N* = 449. Pavlopoulos & Motti-Stefanidi, 2017)

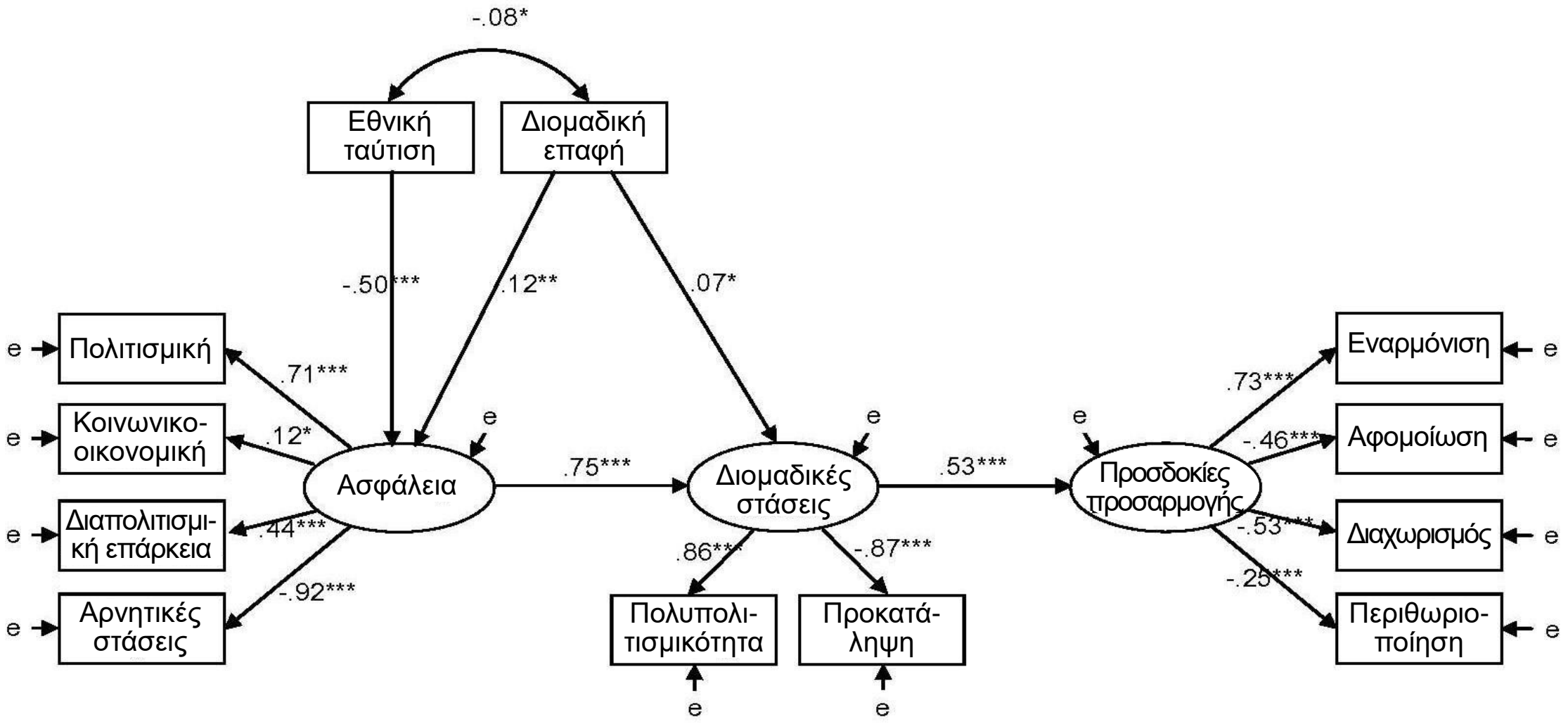

* *p*<.05; ** *p*<.01; *** *p*<.001

CMIN/DF=3.15; CFI=.95; IFI=.95; TLI=.92; RMSEA=.069 (LO=.056, HI=.083); SRMR=.056

Έλεγχος των τριών υποθέσεων μιας πολυπολιτισμικής πολιτικής σε μετανάστες (*N* = 150. Pavlopoulos & Motti-Stefanidi, 2017)

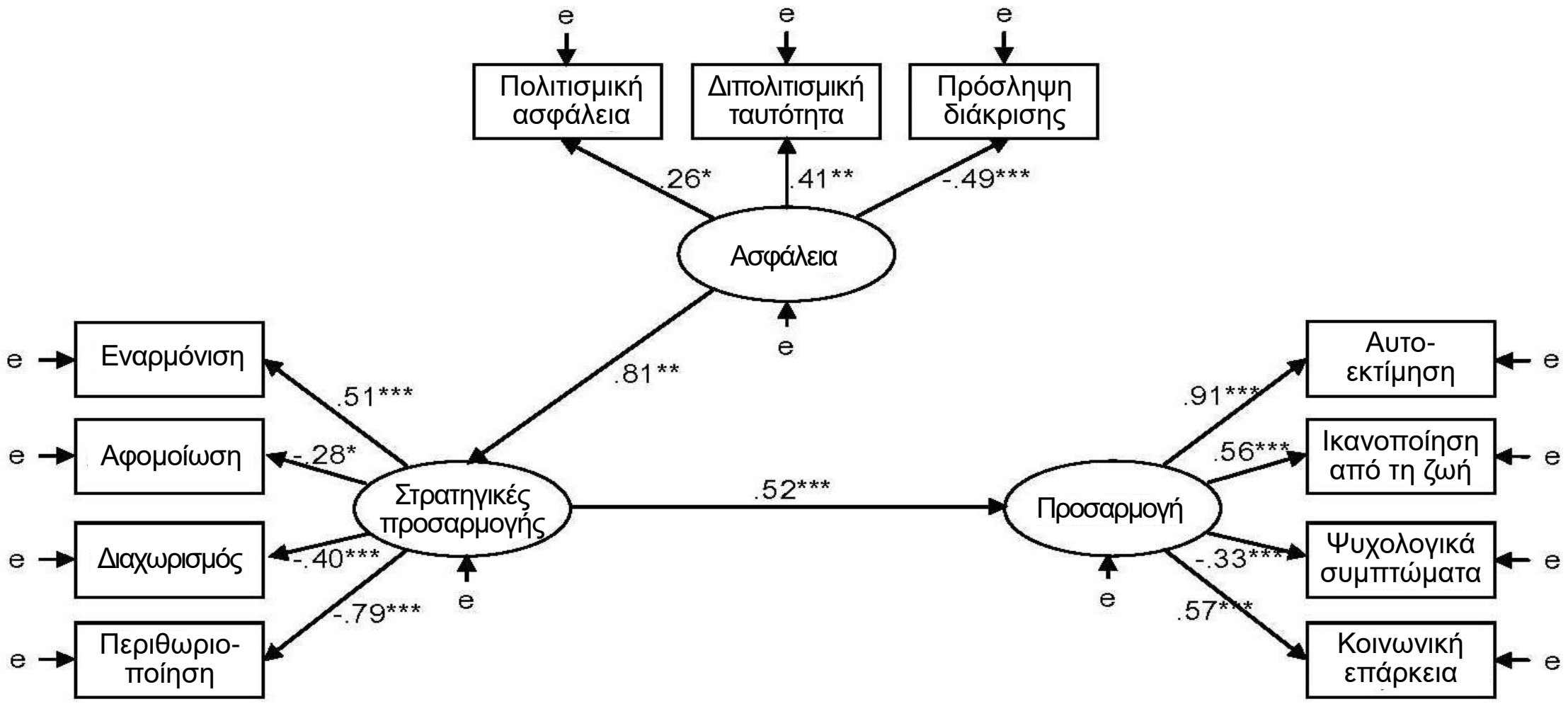

* *p*<.05; ** *p*<.01; *** *p*<.001

CMIN/DF=1.30; CFI=.95; IFI=.95; TLI=.93; RMSEA=.054 (LO=.023, HI=.074); SRMR=.064

Διαπιστώσεις

- Ένταξη και πολυπολιτισμικότητα συνιστούν προϋπόθεση η μία της άλλης (Berry, 2017):
  - Πολυπολιτισμικότητα χωρίς ένταξη οδηγεί σε γκετοποίηση και διαχωρισμό των μειονοτικών ομάδων.
  - Ένταξη χωρίς πολυπολιτισμικότητα οδηγεί σε πιέσεις για συγχώνευση και, τελικά, σε διακρίσεις σε βάρος όσων αποτυγχάνουν να αφομοιωθούν.
- Η αμοιβαιότητα εντοπίζεται σε πολλαπλά επίπεδα συγχρόνως:
  - Μεταξύ μεταναστών και γηγενών.
  - Μεταξύ ατόμων και ομάδων.
  - Μεταξύ πολιτισμικών και πολιτειακών συστατικών της ταυτότητας.
  - Μεταξύ θεσμικών φορέων και καθημερινών στάσεων και πρακτικών.

Διαπιστώσεις

- Επειδή:
  - η απλή επαφή δεν αρκεί για τη βελτίωση των διομαδικών σχέσεων,
  - η δυναμική των μεταναστευτικών ροών είναι απρόβλεπτα κυμαινόμενη,
  - η απόκριση των θεσμικών φορέων εμφανίζεται να υστερεί (Triandafyllidou, 2014),
  - οι συνιστώσες της διαπολιτισμικής επικοινωνίας (π.χ. αίσθημα απειλής, ταυτότητες, διακρίσεις), είναι κοινωνικές κατασκευές και όχι φυσικές πραγματικότητες,
  - το μεταναστευτικό γίνεται εύκολα πεδίο πολιτικής εκμετάλλευσης και λαϊκισμού…

- …είναι επιτακτική η ανάγκη για εμπειρικά τεκμηριωμένες πολιτικές και παρεμβάσεις, όπου η ιδεολογία θα υπηρετεί την πραγματικότητα και όχι το αντίθετο.

Ευχαριστώ για την προσοχή σας!

vpavlop@psych.uoa.gr

Βιβλιογραφία

- Apfelbaum, E., Norton, M., & Sommers, S. (2012). Racial color blindness: Emergence, practice, and implications. *Current Directions in Psychological Science, 21,* 205-209. doi:10.1177/0963721411434980
- Banting, K., & Kymlicka, W. (2006–2012). *The multicultural policy index*. Retrieved from http://www.queensu.ca/mcp/
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology: An international Review*, *46*(1), 5-68. doi:10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x
- Berry, J. W. (2006). Contexts of acculturation. In D. L. Sam & J. W. Berry (Eds.), *The Cambridge handbook of acculturation psychology* (pp. 27-42). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Berry, J. W. (Ed.). (2017). *Mutual intercultural relations*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Global Migration Group & UNESCO (2009). *Fact-sheet on the impact of the economic crisis on discrimination and xenophobia*. Available from https://gfmd.org/files/documents/gfmd_athens09_contr_unesco_factsheet_discrimination_and_xenophobia_en.pdf
- Κόντης, Α. (2009). Ιθαγένεια και ενσωμάτωση μεταναστών. Στο Α. Κόντης (Επιμ.), *Ζητήματα κοινωνικής ένταξης μεταναστών* (σελ. 21-73). Αθήνα: Παπαζήσης.
- Migrant Integration Policy Index (2010). *Key findings. Immigrant integration policy.* Retrieved from http://www.mipex.eu/countries
- Παυλόπουλος, Β., & Μπεζεβέγκης, Η. (2008). Διεργασίες επιπολιτισμού των μεταναστών. Στο Η. Μπεζεβέγκης (Επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα: Επιπολιτισμός και ψυχοκοινωνική προσαρμογή* (σελ. 54-71). Αθήνα: Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής.
- Pavlopoulos, V., Dalla, M., Georganti, K., & Besevegis, E. (2011, July). *Building integration indices of immigrants in Greece: Definition, measurement and relations with sociodemographic factors.* Paper presented at the IACCP Regional Conference, Istanbul, Turkey. DOI: 10.13140/2.1.3895.0084
- Παυλόπουλος, Β., Μπεζεβέγκης, Η., & Γεωργαντή, Κ. (2012). Εθνική ταυτότητα και ψυχολογική προσαρμογή εφήβων μεταναστών. Στο Α. Παπαστυλιανού (Επιμ.), *Διαπολιτισμικές διαδρομές: Παλιννόστηση και ψυχοκοινωνική προσαρμογή* (σελ. 91-124). Αθήνα: Gutenberg.

Βιβλιογραφία

- Παυλόπουλος, Β., & Μόττη-Στεφανίδη, Φ. (2008, Μάιος). *Επιπολιτισμός, οικογενειακοί παράγοντες και προσαρμογή μεταναστών εφήβων: Διαχρονική προσέγγιση.* Ανακοίνωση στο 1ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εξελικτικής Ψυχολογίας, Αθήνα.
- Παυλόπουλος, Β., Ντάλλα, Μ., & Μόττη-Στεφανίδη, Φ. (2015). Μετανάστευση. Στο Φ. Μόττη-Στεφανίδη (Επιμ.), *Παιδιά και έφηβοι σε έναν κόσμο που αλλάζει: Προκλήσεις, προσαρμογή και ανάπτυξη* (σελ. 77-128). Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας. ISBN: 978-960-05-1626-5
- Pavlopoulos, V., & Motti-Stefanidi, F. (2015, July). *Acculturation orientations in relation to economic hardship and perceived discrimination: A longitudinal study of immigrant adolescents in Greece of recession*. Paper presented at the 9th Biennial Congress of the International Academy for Intercultural Research, Bergen, Norway.
- Pavlopoulos, V., & Motti-Stefanidi, F. (2016, September). *Exploring the longitudinal interplay between acculturation orientations and cultural identity of immigrant youth: Stability, causality or reciprocity?* Paper presented at the XVth Biennial Conference of the European Association for Research on Adolescence, La Barrosa, Cádiz, Spain.
- Pavlopoulos, V., & Motti-Stefanidi, F. (2017). Intercultural relations in Greece. In J. W. Berry (Ed.), *Mutual intercultural relations*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Phinney, J. S., Horenczyk, G., Liebkind, K., & Vedder, P. (2001). Ethnic identity, immigration and well-being: An interactional perspective. *Journal of Social Issues, 57*, 493-510. doi:10.1111/0022-4537.00225
- Plaut, V., Thomas, K., & Goren, M. (2009). Is multiculturalism or color blindness better for minorities? *Psychological Science, 20*(4), 444-446. doi:10.1111/j.1467-9280.2009.02318.x
- Triandafyllidou, A. (2014). *Migration in Greece: Recent developments in 2014*. Athens: Hellenic Foundation for European & Foreign Policy. Retrieved from http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2014/10/Migration-in-Greece-Recent-Developments-2014_2.pdf